

**JOHN GRAY:
Seven Types of Atheism**

London: Allan Lane 2018, 170 p.

Vo svojej najnovšej publikácii sa anglický filozof John Gray venuje problematike ateizmu. Aj sám o sebe tvrdí, že je ateista. Moderný ateizmus však podrobujúc kritike. Vyčíta mu, že vieru v Boha len zamenil za vieru v pokrok a v ľudstvo, a teda akoby sa ešte stále nevymanil spod vplyvu monoteistického náboženstva, a to kresťanstva. Pre Graya je pojem ľudstvo len prázdny pojem, existujú len jednotliví ľudia s ich konfliktnými záujmami a cieľmi. Gray vlastne hovorí o ľudskom živočíchovi a jeho limitoch, ktorých sú si vedomí aj sami predstavitelia moderného ateizmu. Ako príklad uvádza Nietzscheho, ktorý len čo oznámil smrť Boha, aby sa vyhol nihilizmu, prichádza s novým projektom, a to s projektom nadčloveka. Tento projekt má dať ľudstvu nový zmysel jeho existencie¹.

Gray člení svoju knihu do siedmich kapitol a v každej kapitole sa venuje jednému vybranému druhu ateizmu, ktorý podrobne popisuje, analyzuje a kriticky reflektuje.

Prvým druhom je takzvaný nový ateizmus, ktorý však podľa Graya obsahuje len málo nového a zaujímavého. Ide o typ ateizmu, ktorý pokladá náboženstvo za systém presvedčení (*beliefs*), ktoré stačí (podľa predstaviteľov nového ateizmu) vyvrátiť. Noví ateisti pokladajú náboženstvo za niečo, čo predchádzalo vede. Gray tvrdí, že noví ateisti vychádzajú z Augusta Comta a jeho troch štádií vývinu ľudského myslenia, a to náboženského, metafyzického (alebo filozofického) a vedeckého. Medzi nových ateistov patrí napríklad Richard Dawkins alebo Sam Harris (s. 9 – 23).

Druhú podobu ateizmu predstavuje sekulárny humanizmus, ktorý je len prázdnu verziou kresťanského presvedčenia o spáse prostredníctvom ľudských dejín. Centrálnym presvedčením sekulárneho humanizmu je, že človek sa postupne zlepšuje. Tento proces zlepšovania sa uskutočňuje cez jeho dejiny (s. 24 – 52).

¹ Nietzsche bol veľmi populárny v predrevolučnom Rusku a jeho filozofia mala značný vplyv na mnohých boľševikov a ich snahy o vytvorenie nového socialistického človeka. Gray sa touto problematikou bližšie zaoberá vo svojej knihe *The Immortalization Commision* (Gray 2011).

Tretou podobou je taký ateizmus, ktorý robí náboženstvo z vedy. Gray sem zaraďuje evolučný humanizmus, dialektický materializmus a transhumanizmus (s. 53 – 70).

K štvrtému druhu ateizmu Gray zaraďuje moderné politické náboženstvá od jakobinizmu cez komunizmus a nacizmus až po súčasný evanjelický liberalizmus (Gray 2018, s. 71 – 93).

Piatu podobu predstavuje ateizmus tých, čo nenávidia Boha (*God-haters*). Gray tu uvádza markíza de Sade, literárnu postavu Ivana Karamazova z Dostojevského románu *Bratia Karamazovci* a Williama Empsona (s. 94 – 123).

Šiesty druh ateizmu predstavujú tí, ktorí odmietajú ideu Boha stvoriteľa bez toho, aby si idealizovali ľudstvo. Je to napríklad ateizmus Georgea Santayanu a Josepha Conrada (s. 124 – 141).

Posledným druhom je mystický ateizmus Artura Schopenhauera, a tiež negatívne teológie napríklad Barucha Spinozu a Leva Šestova (s. 142 – 156).

V kontexte vymedzenia týchto druhov či podôb ateizmu Gray konštatuje, že prvých päť typov ateizmu ho odpudzuje a že sú mu blízke posledné dva druhy, a to ateizmus bezbožného sveta (*godless world*) a negatívna teológia nepomenovateľného Boha (*unnameable God*) (s. 7). Cieľom jeho knihy však nie je nikoho konvertovať na niektorý z nich.

Treba podotknúť, že kniha *Sedem druhov ateizmu* nie je len o ateizme, ale svojím spôsobom aj o kritike viery v pokrok. Gray kritizuje túto vieru dlhodobo, a to v mnohých svojich prácach. V *Siedmich druhoch ateizmu* je však táto kritika asi najsystematickejšia. V istom zmysle by sme túto jeho kritiku viery v pokrok mohli pokladať už akoby za odpoveď na najnovšiu knihu amerického psychológa a filozofa Stevena Pinkera o súčasnom osvietenstve (Pinker 2018), s ktorého tézami Gray dlhodobo nesúhlasí. Gray síce nepopiera pokrok ako taký, pretože kumulácia vedeckých poznatkov je nespochybniteľná. Otáznym však zostáva, či narastanie množstva vedeckých poznatkov zmení človeka k lepšiemu, ako si to mnohí stúpenci humanizmu predstavujú. Problematickým je aj pokrok v politike a etike. Gray v tejto súvislosti ako príklad rád uvádza mučenie, ktoré bolo v Anglicku zakázané v 17. storočí a v kontinentálnej Európe verdiktom Márie Terézie v 18. storočí, no ktoré sa na začiatku 21. storočia opäť zaviedlo pod novým názvom „pokročilé vyšetровacie techniky“, a to najvyspelejšou liberálnou demokraciou na svete – Spojenými štátmi americkými (s. 27). Pokrok v etike a politike podľa Graya nie je nezvratný, pretože čo jedna generácia získala, druhá môže ľahko stratiť.

Vieru humanistov v pokrok ako takú Gray vníma ako pozostatok kresťanstva: „Zdanlivo protikladné, utopické sny perfektného sveta a viera v postupné zlepšenie majú ten istý zdroj v kresťanskom monoteizme. Idea pokroku je zmutovanou verziou kresťanského presvedčenia, že ľudská spása sa nachádza v dejinách, zatiaľ čo moderné revolučné a liberálne hnutia pokračujú vo viere

v koniec dejín, ktorá inšpirovala Ježišovo učenie. Partizáni revolúcie, reformy a kontrarevolúcie si myslia, že nechali náboženstvo za sebou, no zatiaľ urobili to, že ho obnovili v tvaroch, ktoré nie sú schopní rozpoznať“ (s. 71). Problém ateizmu v západnom myslení je, že sa musí vysporiadať s ideou Boha, lenže po dvetisícročnom vplyve kresťanského monoteizmu je to nesmierne komplikované. Mohli by sme sa teda spýtať: Ktorý zo siedmich druhov ateizmu je na to najvhodnejší?

Gray si však túto otázku, žiaľ, nekladie. Podrobne zato rozoberá jednotlivé spomenuté druhy ateizmu (ba popisuje aj životy ich predstaviteľov a ich koncepcie). Myslitelia, ktorí sú mu blízki, napríklad Schopenhauer a Santayana, majú jeho plné sympatie aj s ich ateizmom. To isté platí aj pre jeho obľúbeného spisovateľa Josepha Conrada. Podľa Graya boli postoje Conrada k západnej civilizácii hlboko ovplyvnené jeho pobytom v Kongu, ktoré bolo mimoriadne krutým spôsobom kolonizované belgickým kráľom Leopoldom: „Ako Conrad zaznamenal v denníku, ktorý si viedol počas svojho pobytu v Kongu, mŕtve telá a ľudské kosti sa povalovali nepochované. Skupiny otrokov v okovách mali bité ruky pažbami pušiek a potom im boli za trest amputované. Keď už robotníci neboli užitoční, boli zaradení jeden za druhého a zastrelení jediným výstrelom. Chorí a zranení pracovníci boli hádzaní psom ako ich potrava. Nie je jasné, čoho všetkého z toho sám Conrad bol svedkom, ale to, čo videl, stačilo na to, aby ho to ovplyvnilo do konca jeho života“ (s. 135).

Gray je presvedčený, že po tom všetkom, čo Conrad videl a zažil v Kongu, bolo preňho skrátka nemysliteľné, aby mohol pokladať pokrok za možné východisko pre človeka. Transformácia ľudskej povahy alebo podstaty nie je možná. Gray dodáva, že človek je podľa Conrada zlé zviera (*wicked animal*), ktoré disponuje vedomím a ktoré je zároveň uväznené v mechanickom vesmíre. Jediné, čo mu ostáva, je prijať svoj osud. Je však nanajvýš zaujímavé – ako upozorňuje Gray –, že Conradov ateizmus vedie k stoicizmu (s. 141). Conrad pohrdal kresťanstvom a pokladal ho za orientálnu bájkku. Ak však poprieme existenciu Boha, ostáva nám už len mechanický vesmír, ktorý je ľahostajný k človeku, jeho ilúziám a nádejam. Tento koncept ateizmu je veľmi zaujímavý, lebo si nedeifikuje človeka, ako to robia iné druhy ateizmu. Grayovi je sympatické aj to, že Conrad neverí v nového človeka socializmu, lebo človek je, žiaľ, stále rovnaký a žiadne politické zriadenie ho neurobí lepším. Podľa Graya ide Conrad až tak ďaleko, že podstatu spoločnosti vníma ako kriminálnu (s. 136).

Nebudeme na tomto mieste ďalej ilustrovať názory Graya na ďalších predstaviteľov ateizmu, už iba dodáme, že publikácia *Sedem druhoch ateizmu* je príťažlivé čítanie.

Kniha je navyše napísaná spôsobom, ktorý umožňuje zorientovať sa aj laickému čitateľovi, ktorého sa však Gray zároveň usiluje zasvätiť do nastolenej

filozofickej problematiky. Takýto spôsob písania, ktorý je zrozumiteľný aj pre širšiu verejnosť, nielen pre akademickú obec, môže inšpirovať k širšiemu záujmu o filozofické témy. Má teda svoj význam, ak má filozofia prežiť v 21. storočí aj mimo akademickej pôdy.

Literatúra

GRAY, J. (2011): *The Immortalization Commission*. London: Allen Lane.

GRAY, J. (2018): *Seven Types of Atheism*. London: Allen Lane.

PINKER, S. (2018): *Enlightenment Now. The Case for Reason, Science, Humanism and Progress*. London: Allen Lane.

Peter Kret
Katedra filozofie a dejín filozofie
FiF UK v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
818 01 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: kretpeter@yahoo.co.uk